

Теоретико-методологічна структура дослідження архетипів професійного становлення

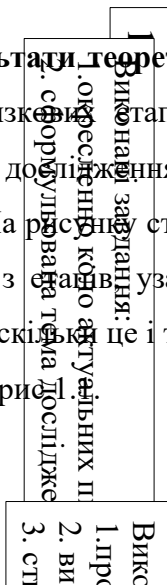
Annotation. The article deals with the structure of empirical study of professional formation through transformation of archetypal images. The author created the original design of the study, based on generally accepted standards. The purpose of the article is to get acquainted with the developed holistic structure of the author's complex research, namely theoretical and methodological foundations. The author outlines the main stages and tasks of each structural part of the study. The author also analyzes paradigm orientations, paradigm, methodological positions and principles of scientific research and the type of rationality used in the work. Particular attention should be paid to the analysis of the statistical aspects of the study. In general, the article fully discloses the subject matter stated in the title.

Key-words: triangulation, archetypes, professiogenesis, paradigmatic orientations, type of rationality, principles, theoretical and methodological foundations.

Вступ. Оскільки сучасна академічна психологія та психологічна практика можуть базуватися на різних за суттю та структурою певних психологічних процесах або станах, використовувати різні феноменологічні погляди на природу досліджуваного явища важливим є обговорення питання методологічної основи нашого дослідження, з метою обґрунтування науковості роботи, її відповідності базовим методологічним принципам. В нашій роботі використано емпіричний тип наукового знання, тобто ми досліджуємо необхідні психологічні явища в їх апріорі, але їх внутрішня суть та трансформація залишаються для нас недосяжними.

Мета статті – ознайомлення з розробленою холістичною структурою психологічного дослідження, виділивши основні етапи та оскресливши методологічні основи.

Результати теоретичного дослідження. Структура психологічного дослідження має низку обов'язкових етапів: постановка проблеми, її теоретичний аналіз, планування та проведення дослідження, аналіз та інтерпретація отриманих даних, формулювання висновків. На рисунку структуру представлено у повній мірі, розписано виконання завдання на кожному з етапів, узагальнено роботу по блокам (частинам) та описано використанні процедури, оскільки це і так є загальновідомо, тому додатково розписувати кожен етап ми не будемо, див. рис.

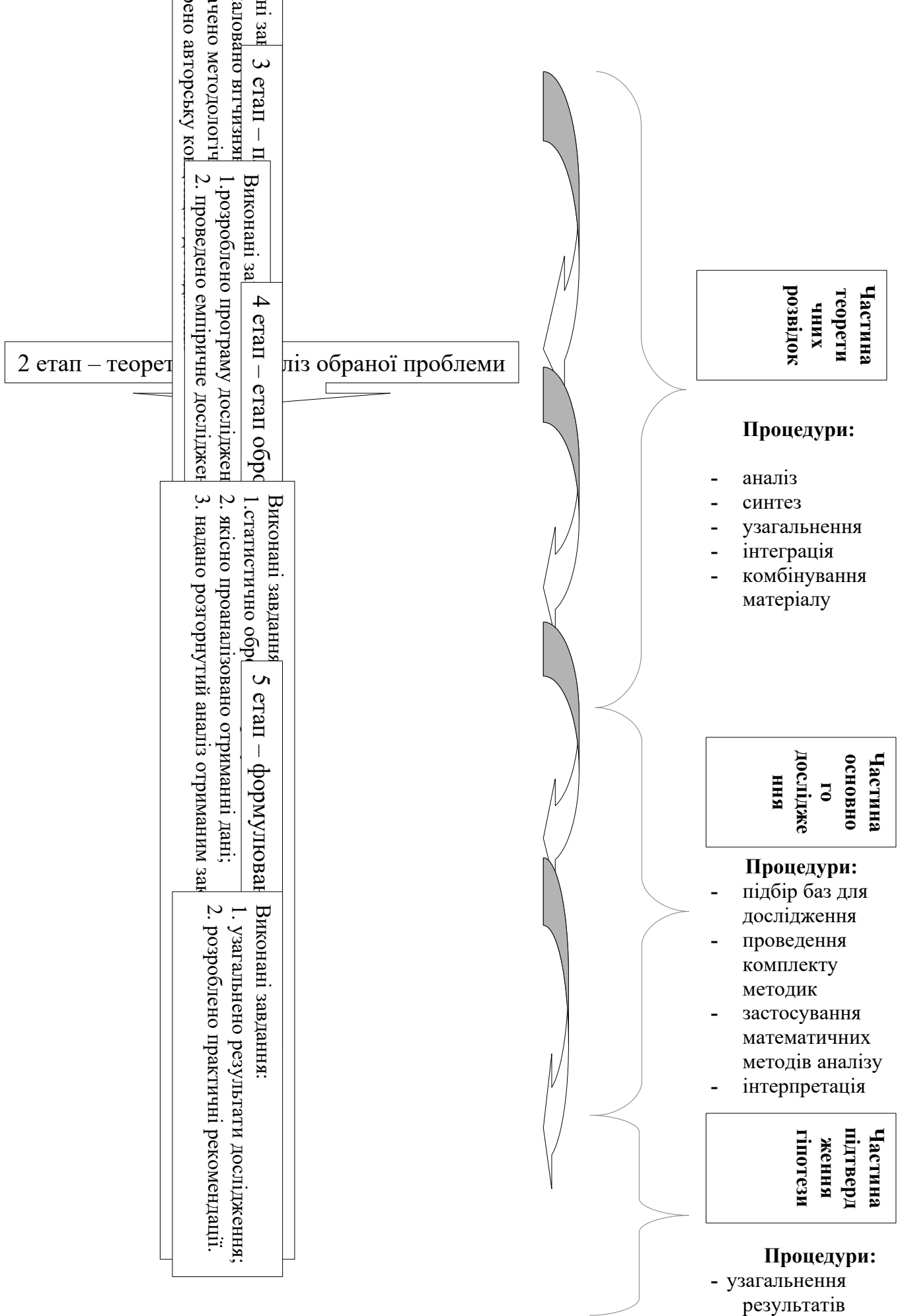

Рис. 1.1. Емпірична модель дослідження архетипів професійного становлення особистості фахівця

Окрім структури дослідження, важливим є визначення методологічних аспектів нашого наукового вивчення. Почнемо з парадигми як сукупності найзагальніших ідей та методологічних настанов, що надає нашому дослідженню загальноприйнятій та перевіреній практикою цінності, які визначаються на етапі емпіричного дослідження та визнаються як фундаментальні. Парадигма передбачає методологію і техніку дослідження, тип і повноту опису отриманих даних, характер і змістовність інтерпретації матеріалу. А. Фурман виділяє ознаки парадигмального дослідження: загальноприйнята теоретична модель та великий обсяг теоретичної інформації, що перевірений на практиці. Парадигма охоплює символічні узагальнення, концептуальні моделі, а також ціннісні орієнтації та зразки розв'язання конкретних завдань та проблем. Вона є світоглядом, епістемологічною позицією, які прийнятті у сфері дослідження [1].

На жаль, на даний час спостерігається явище метапарадигмальності психологічної науки. Ми намагалися дотримуватися однієї парадигми, а саме психодинамічної, що розкрита та описана в роботі А. Янчука [2]. Вибір парадигми зумовлений тематикою дослідження, а саме архетипом як детермінантою розвитку особистості. Теоретичну основу психоаналізу складає звернення до несвідомого та побудування його структури, наповнення змістом. Основою є антагонізм між свідомим та несвідомим, особистістю та соціумом. Ми опираємося на уявлення К. Юнга про природу людської душі, що проявляється як роздвоєність тіла і розуму, свідомого та несвідомого, природи і культури, фізичного і духовного і є змінним явищем, що може удосконалюватися в залежності від етапу розвитку людини, як в особистісному, так і професійному плані.

Архетипи є фундаментальним утворенням несвідомої сфери, що забезпечує суть, форму і спосіб зв'язку наслідуваних несвідомих паттернів та поведінкових схем, що забезпечують вид реагування на прояви соціального світу через емоції, поведінку та особистісні зміни [3].

Основні методологічні позиції, які покладені в основу роботи визначаються роботами К. Юнга. Тобто ми підтримуємо такі думки неофрейдизму: свідоме і несвідоме доповнюють одне одного; гармонійне розуміння природи; колективне несвідоме – це спадщина історії культури усього людства, що має вплив на сьогодення; психічна субстанція – це цілий світ, що керується власними законами, структурою та засобами вираження; психіка є самостійним феноменом для дослідження; теорія є інструментом аналізу, в ній досягається єдність теорії і методу; психіка – цілісне психічне явище і ізолювання окремих її функцій при дослідженні є некоректним; індивід і суспільство – це не антагоністичні поняття; детермінація активності індивіда пов'язана не тільки з минулим, але з майбутнім [3,4,5].

Виходячи з предмету нашого дослідження ми могли використати лише неklasичний тип раціональності при пошуку методів дослідження. Для методів неklasичної науки характерні насамперед імовірнісні, статистичні підходи, які перетворюють саме бачення світу, містять більше внутрішніх можливостей для репрезентації властивостей і закономірностей буття, ніж теоретичні системи, побудовані на базі принципово жорсткого детермінізму [6].

Д. Леонт'єв говорить про неklasичну раціональність у психології і пов'язує його із іменами К. Левіна, М. Бахтіна, А. Адлера, Л. Бісвагнера, Л. Виготського. Дослідник виділяє неklasичну психологію у вузькому й у широкому сенсі. У вузькому – розуміння того, що психічні змісти і процеси існують не лише в інтраіндивідній, але й у об'єктивованій опрідметченій формі, у культурних артефактах, і можуть транслюватися від індивіда до індивіда; у процесі розвитку ми засвоюємо ці змісти із навколишнього культурного світу через взаємодію із ним (у дитинстві – через опосередковану взаємодію із дорослим). У широкому сенсі неklasична психологія – це способи побудови психологічного знання і психологічні практики, які відрізняються від класичного способу [7].

Аналізуючи специфіку неklasичної психології, В. Татенко зазначає, що вона доповнює уявлення про об'єкт психології розумінням, що це саме уявлення сформоване не абстрактним, а конкретним суб'єктом за допомогою певного методу. Суб'єкт пізнання уже не протиставляється об'єкту; визнається роль випадковості у детермінації психічного. Предмет психології тепер визначається з огляду на регулятивні функції психічного, відтак, розвиваються напрямки, які намагаються розкрити можливості психіки у досягненні рівноваги і гармонії із світом та собою. Відповідно, виникає об'єктивна методологічна парадигма, як можливість вивчення природи психічного без звернення до інтроспекції [8].

В нашій роботі також використані теоретичні нароби шкіл, що умовно можна віднести до суб'єктної та діяльносної парадигмальної орієнтації, які визначає М. Савчин. Коротко опишемо їх основні положення.

Суб'єктна парадигмально орієнтація включає нароби аналітично глибинно-психологічного підходу до розуміння психе (В. Зеленський, Н. Каліна, О. Лаврова, Ш. Салман, Е. Самюелс, Дж. Хіллман, К. Юнг), суб'єктного підходу до вивчення життєдіяльності особистості, розкритий у працях С. Максименка, Ф. Василюка, А. Петровського, В. Татенко, Т. Титаренко. Так, В. Татенко визначає суб'єкта як центр інтеграції, регуляції, координації, функціонування, відтворення і розвитку системи психіки, центр цілеспрямованого використання людиною всіх своїх ресурсів заради досягнення автентичного індивідуального буття. Він стверджує, що у надрах нашого «Я» нутрує суб'єктність, яка становить його внутрішнє ядро, біосоціопсихогенетичну основу формування та розвитку базових людських утворень, як особистісного, так і професійного плану [9].

О. Старовойтенко запропонувала перелік суб'єктно-творчих умов, за якими можна визначити наявність або відсутність суб'єктності у конкретного індивіда, а саме: відповідність зовнішніх умов життя людини мисленнєвій моделі їх використання і зміни; включення людини в діяльність із наміром завершити її з таким результатом який перевершує попередній; конструктивне розв'язання суперечностей життєдіяльності. Коли зберігається відчуття «Я-влади» над діями; реалізація діяльності, коли переживання повноти самореалізації не блокується втомою або виснаженням тощо [10].

Втрата людиною суб'єктних ознак пов'язана зі зростанням конфронтаційних тенденцій між людиною та суспільством, її неспроможності до активного протистояння [9].

Суб'єктна парадигмальна орієнтація базується на уявленнях про існування внутрішніх джерел та рушійних сил, що стимулюють особистість до розвитку та саморозвитку з розумінням власної відповідальності за виконане [9].

Діяльнісна парадигмальна орієнтація включає загальнопсихологічну концепцію діяльності (Л. Виготський, О. Леонтьєв, Б. Ломов, Г. Костюк, С. Максименко; М. Боришевський, Н. Чепелєва) та суб'єктно-діяльнісну теорію (Л. Виготського, С. Рубінштейна, К. Абульханової-Славської, Л. Анциферової, А. Брушлінського), концепцію професійної зрілості Д. Сьюпера.

Діяльнісний підхід висуває вимогу до одиниці аналізу психічного якого є дія, що зберігає специфіку складнішого утворення – діяльності. Сама психіка має діяльнісну природу (перцептивні, мнемонічні, розумові, вольові, мотиваційні та рефлексивні дії) [3]. Цікаво, що діяльнісна парадигмальна орієнтація не охоплює і не аналізує несвідому сферу особистості, тому наше дослідження повинно розширити та доповнити наявні теоретичні знання за рахунок нових емпіричних фактів.

Ми не можемо обійти питання обробки результатів емпіричного дослідження. Ми вважаємо, що є безумовно доречним використання методології триангуляції. Найбільш чітким визначенням є опис поняття запропонований С. Робсоном, а саме, триангуляція – це використання та обробка результатів дослідження, що були отримані з різних джерел, різними методами, різними дослідниками, різними триангуляційними техніками, що відповідають критеріям валідності та надійності [11]. А. Брумен визначає цей метод як «технічна версія кількісно-якісних дискусій» [12].

Перевагами цього методами є надійність даних, повнота отриманої інформації, мінімізація неадекватних методів дослідження, повнота теоретичної бази [11,12]. Б. Брейтмейер основними функціями триангуляції комбінування незалежних та взаємодоповнюючих методів визначає: можливість полегшеного опису досліджуваного процесу; ідентифікацію хронологію подій; доведення внутрішньої валідності; підтвердження

результатів дослідження; полегшення репрезентації отриманої інформації [13]. Е. Мітчел додає, що триангуляція надає рухливості та глибинності в опрацюванні результатів дослідження. Автор визначає умови ефективного використання цього методу: чіткість у визначенні питання дослідження; використання компенсаторної функції при виборі методик; відповідність предмета дослідження методикам; оцінка використаного методу на кожному з етапів дослідження [14].

Питання про комбінування кількісних та якісних методів вирішуються вимогами до емпіричного дослідження. Головними принципами організації дослідження змішаного типу є такі: 1) усвідомлення теоретичної спрямованості дослідження; 2) усвідомлення ролі запозичених компонентів; 3) дотримання методологічних допущень базового методу; 4) робота з максимально доступною кількістю наборів даних [13].

Найелементарнішим компонентом методологічного аналізу є принципи, як засадниче твердження, на базі якого формується теорія, концепція, парадигма. Визначальними для нашої роботи є принципи діяльнісного підходу, деякі з них тісно переплітаються з психоаналітичними, проте термінологію ми використовуємо вітчизняних авторів. Нами використано такі філософські принципи: історизму – кожне поняття або категорія розглядається у нашій роботі на уявленні про стадійність їх становлення, не можливо визначити перспективи розвитку без вивчення її основ; єдності якості та кількості – дослідження передбачає використання як якісних, так і кількісних характеристик об'єкта пізнання; розвитку – це загальна властивість матерії, постійний рух до ускладнення та зміни. Серед загально-психологічних найбільшого втілення в нашій роботі можна знайти таких принципів: детермінізму – будь-яка подія, ситуація, життєвий вибір має свою причину, яку необхідно з'ясувати, крім того ця детермінація може відбуватися на різних рівнях організації життєдіяльності людини; єдності свідомості та діяльності – діяльність, в тому числі професійна, постає як умова виникнення, формування (розвитку, корекції) та прояву психіки (свідомості) людини; принцип єдності психіки і культури – повноцінний розвиток свідомості людини та його дослідження можливий при врахуванні культуральних аспектів та напрямів розвитку культури як особистості, так і всього суспільства [9].

Висновки. У статті ми в повному обсязі розкрили структуру емпіричного дослідження архетипів професійного становлення, описавши завдання та процедури, які використовувалися на кожному з етапів дослідження, а також визначивши парадигму, парадигмальні орієнтації та принципи наукового дослідження, на які ми опиралися у ході теоретичних пошуків, а також визначивши методи обробки результатів.

Список використаної літератури:

1. Фурман А. Методологічне обґрунтування багаторівневості парадигмальних досліджень у соціальній психології. *Психологія і суспільство*. 2012. №4 (50). С.99.
2. Янчук В. А. Методология, теория и метод в современной социальной психологии и персонологии : интегративно-электический подход : монография. Мн. : Бестпринт, 2000. 416 с.
3. Jung C. G. The archetypes and the collective unconscious. Princeton : Princeton University Press. 1981. 470 p.
4. Jung C. G. Man and his symbols. N. Y. : Turtleback Books; School & Library ed. edition. 1968. 432 p.
5. Jung C. G. Psychological Types. N. Y. : Martino Fine Books. 2016. 680 p.
6. Методологічні та теоретичні проблеми психології: Навч. посібник / М.С.Корольчук, Ю.Л.Трофімов, В.І.Осьодло та ін. К. : Ніка-центр, 2008. 336 с.
7. Леонтьев Д. А. Неклассический вектор в современной психологии. *Постнеклассическая психология*. 2005. № 1. С. 51-71.
8. Татенко В. О. Сучасна психологія: теоретично-методологічні проблеми : навч. посіб. К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. 288 с.
9. Савчин М. В. Методологія психології: монографія. К. : Академвидав, 2013. 224 с.
10. Старовойтенко О. Б. Проблема суб'єкта в культурній психології особистості. *Людина. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії* / за заг. ред. В. О. Татенка. – К. : Либідь, 2006. – С. 230-257.
11. Robbins S. P. Organization Theory: Structure, Design, and Applications / 2-nd ed. Englewood Cliffs, NJ, 1987. 52 p.
12. Bryman A. A. Quantity and quality in social research. London : Unwin Hyman, 1988. 77 p.
13. Breitmayer B. J. Triangulation in Qualitative Research: Evaluation of Completeness and Confirmation Purposes. *IMAGE: Journal of Nursing Scholarship*. 1993. № 3. P. 235–57.
14. Mitchell E. Multiple Triangulation: A methodology for nursing science. *Advances in Nursing Science*. 1986. №8. P. 18-26.